

Kulturmiljöprogram Emmaboda kommun

Mundekulla



Läsanvisning för områdesbeskrivning i kulturmiljöprogram

Emmaboda kommuns reviderade kulturmiljöprogram färdigställdes 2016 och består av 65 områdesbeskrivningar, en för varje miljö som inventerats inom projektet. Inom projektet har även GIS-information avsedda för kommunens handläggarkartor tagit fram. Fördelningen av antalet miljöer mellan socknarna ser ut som följande: Algutsboda socken - 19 miljöer, Långasjö socken - 19 miljöer och Vissefjärda socken - 24 miljöer. Därutöver har områdesbeskrivningar även tagits fram för tätorterna Lindås och Emmaboda. Nedan följer en beskrivning av områdesbeskrivningarnas upplägg och anvisningar hur de bör läsas.

Kartan

Områdesbeskrivningarna inleds med en karta över den aktuella miljön med olika markeringar som ger information om området och dess kulturhistoriska värden – huvudområde, kärnområde, fornlämningar och övrig kulturlämning.

- *Huvudområden* är områden med kulturhistoriska värden. De bidrar till förståelsen för området, genom att belysa ortens landskapliga förutsättningar och bredare historiska utveckling. I nästan alla bymiljöer finns områden i byns utkant som historiskt haft ekonomisk betydelse, som exempelvis madängar med madhus, fiskevatten, kvarnplats eller andra områden som besitter kulturhistoriska värden.
- *Kärnområden* är mindre områden inom miljön med särskilt höga kulturhistoriska värden, med koncentrationer av kulturhistoriskt värdefulla byggnader, fornlämningar och/eller landskapsobjekt.
- *Fornlämningar eller potentiella fornlämningar* anger ett utdrag av de lämningar som finns registrerade i Riksantikvarieämbetets fornlämningsregister, (FMIS). De lämningar som redovisas på kartan har någon av följande antikvariska bedömningar i FMIS; "fornlämning", övrig kulturhistorisk lämning" eller "bevakningsobjekt". Fornlämningar skyddas av Kulturmiljölagen (KML 2 kap). Fornlämningar får inte rubbas, tas bort, täckas över eller på annat sätt ändras eller skadas utan tillstånd från länsstyrelsen. Det gäller även det s.k. fornlämningsområde som omger varje fornlämning, Riksantikvarieämbetet eller länsstyrelsen beslutar om vad som är fornlämning och fornlämningsområde.
- *Övrig kulturlämning* anger andra kulturhistoriska objekt och lämningar som upptäckts i samband med inventeringsarbetet, men som inte är registrerade i FMIS, exempelvis en vällagd stenmur, odlingsrösen, en husgrund, en bråttugn eller en förfallen byggnad.

Kulturhistorisk värdeklassning

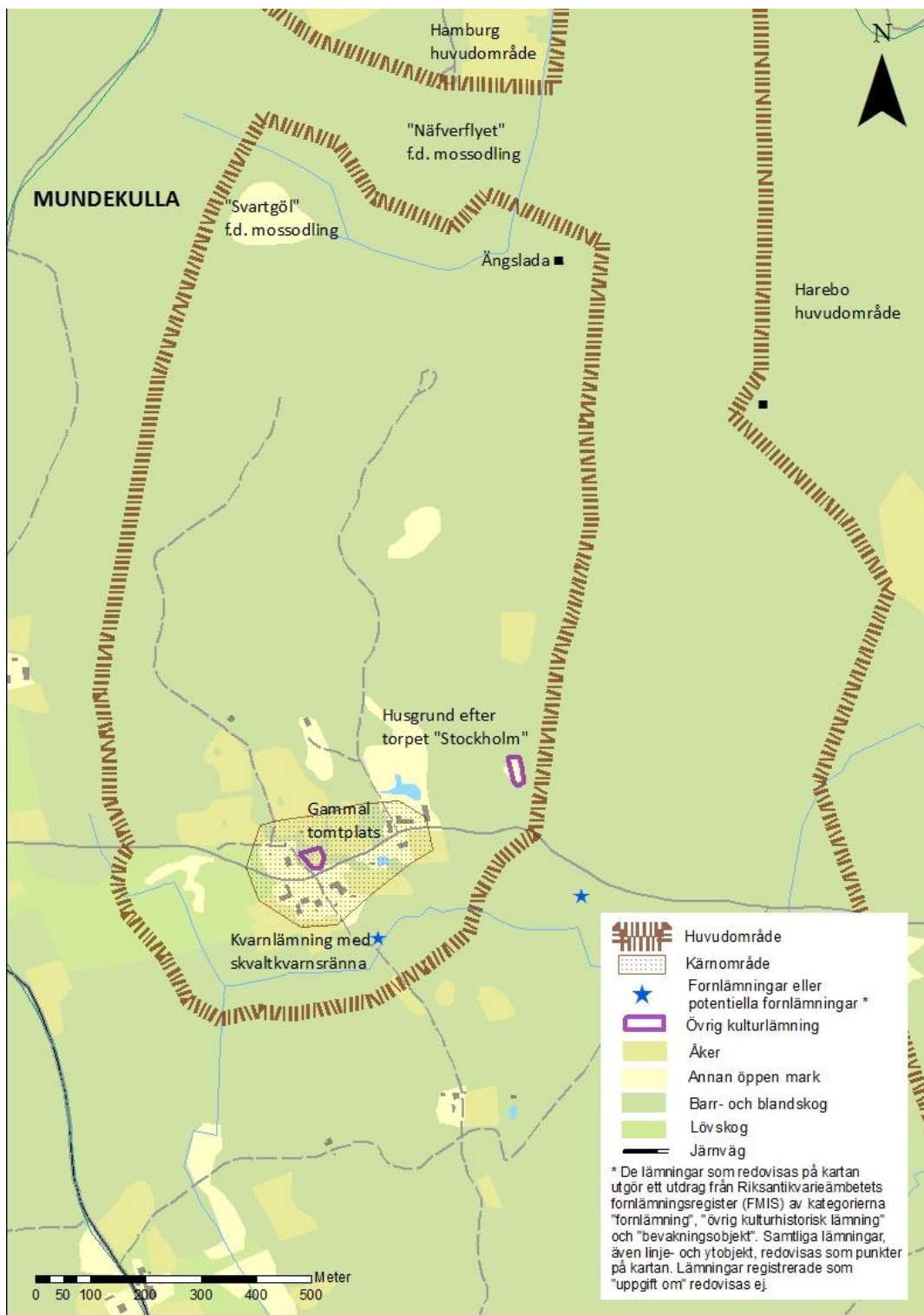
Under kartan anges vilken *kulturhistorisk klassning* miljön har i skala 1-3. Värdeklassningen är kopplad till huvudområdet, med undantag av Lindås och Emmaboda där klassningen istället knutits till respektive kärnområde.

- Klass 1 - miljön har höga kulturhistoriska värden ur ett regionalt eller nationellt perspektiv. Här ingår de områden som utgör miljöer av riksintresse för kulturmiljövården och som är skyddade av Miljöbalken, de nationellt uppmärksammade glasbruksorterna och platser tydligt förknippade med författaren Vilhelm Moberg samt ett fåtal andra miljöer som är av mycket stort kulturhistoriskt värde för kommunen.
- Klass 2 - miljön har höga kulturhistoriska värden ur ett kommunalt perspektiv.
- Klass 3 - miljön har ett visst kulturhistoriskt värde och är intressant ur ett kommunalt eller lokalt perspektiv. Ofta finns det omständigheter i miljön som otvivelaktigt dess kulturhistoriska värden, exempelvis igenväxning av odlingslandskapet, ombyggda eller moderniserade byggnader, riven bebyggelse.

I den efterföljande färgutan redovisas miljöns anknytning till kulturmiljöprofilens teman, vilket illustrerats med block i olika färger.

Själva texten i områdesbeskrivningarna inleds med en ingress, vilken utgör en sammanfattande värdebeskrivning av miljön där de viktigaste värdena omnämns. Därefter följer en övergripande beskrivning av huvudområdet och objekt av särskilt värde som ligger inom detta, det vill säga utanför kärnområdet, samt en värdebeskrivande text om kärnområdet med de objekt som ligger inom detta. Textavsnittet avslutas med en litteraturlista.

Därefter följer tre punktlistor; "Särskilt värdefulla karaktärsdrag, områden och objekt", redovisning av "Befintligt skydd" som finns för miljön och "Antikvariska rekommendationer och förslag till skydd". Områdesbeskrivningarna avslutas med historiska kartor och ett stort antal nytagna bilder med bildtexter som i stor utsträckning innehåller fastighetsbeteckningar.



MUNDEKULLA

Klass 2

Lyckebyån som resurs: F.d. slättermader och mossodlingar med en ängslada. Kvarnlämning.

Skogslandets jordbruk: Gårdsbebyggelse med äldre mangårdsbyggnader, ekonomibyggnader och stenkällare. Inägor med åkrar, ängar, stenmurar, hägnader, röjningsrösen och hamlade träd. Ängslada.

Källorna: Naturlig vattenkälla.

Mundekulla by ligger i ett kuperat landskap med bebyggelsen belägen på en högre höjd, omgiven av ett öppet odlingslandskap innan utmarkerna och skogen tar vid. Byns karaktär återspeglar i stort tiden vid 1800-talets början då byn storskiftades. Tre av byns fyra gårdar ligger ännu kvar på den gamla bytomten med mangårdsbyggnaderna tätt intill varandra. Den fjärde gården ligger en bit österut. Samtliga gårdar har äldre mangårdsbyggnader med bevarad ursprunglig karaktär. Den småbrutna, kuperade åker-, hag- och ängsmarken med odlingsrösen, stenmurar och hamlade träd ger en uppfattning om odlingslandskapets utformning under 1800-talet.

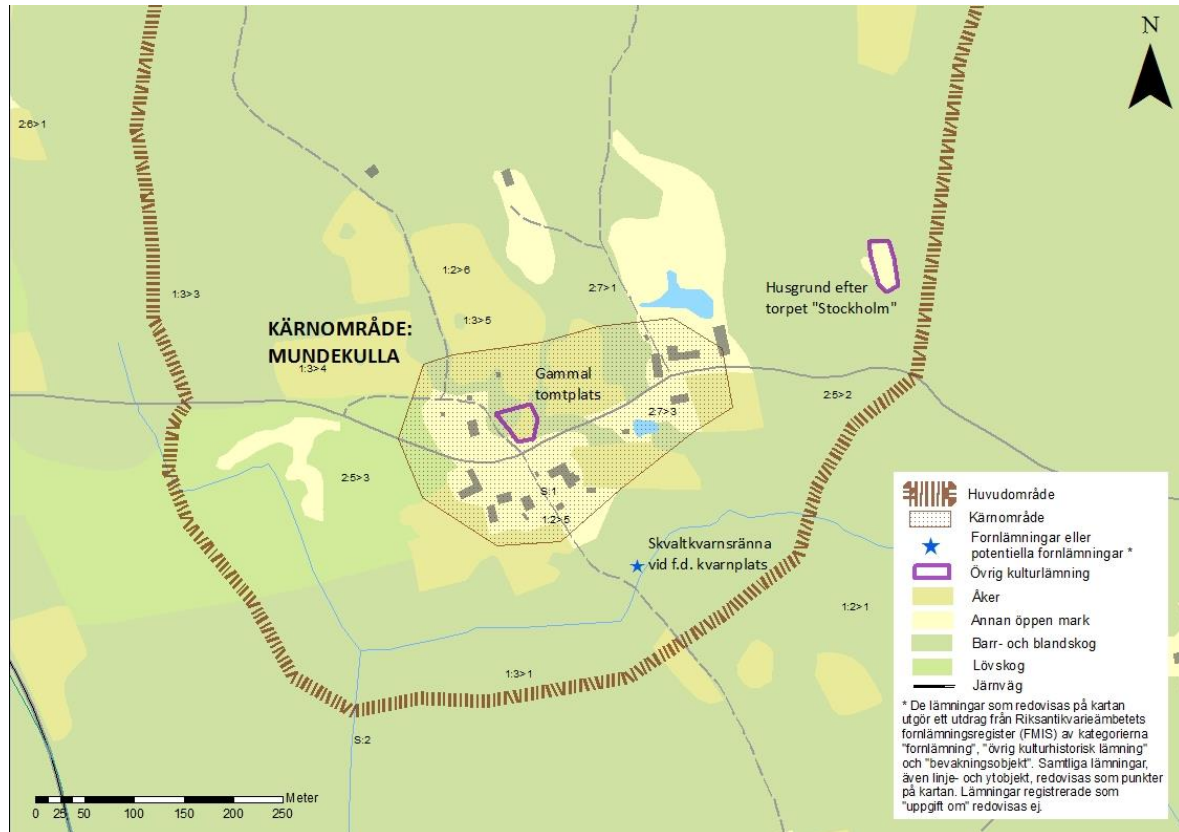
Byn Mundekulla är belägen drygt tre km nordost om Långasjö. Namnet Mundekulla finns belagt i handlingar från 1440-talet. "Munde-" kan komma från ett mansnamn och "-kulla" betyder kulle och kan i detta fall hänvisa till bebyggelse på en höjd.¹ Byn som idag består av fyra gårdar har utvecklats från två frälsehemman. Tre av byns fyra gårdar ligger ännu kvar på den gamla bytomtens höjdläge, medan den fjärde gården sedan storskiftet i början av 1820-talet ligger utmed byvägen en bit österut. Bybebyggelsen har en äldre karaktär bevarad.

Genom byn passerar vägen mellan byarna Bredalycke i väster och Harebo i öster. Vägsträckan öster om byn har samma sträckning som den haft sedan tidigt 1800-tal, medan vägsträckan väster om byn rätades ut under 1950-talet. Den tidigare vägsträckningen som var brant och snirklade sig förbi den norra mangårdsbyggnaden i byn är ännu körbar. Mitt i byn möter "kyrkvägen" som leder till grannbyn Skallebo och vidare mot Långasjö.

Landskapet kring Mundekulla by är öppet och kuperat. Byns småskaliga inägor hålls ännu öppna genom bete och odling. Åkermarken ligger framförallt samlade norr om byn, därefter tar utmarken vid. I skogarna norr om byn, intill Svartgöl och angränsande Hamburgs mader "Näfverflyet", finns utdikade madmarker/mossar som fram till 1940-talet användes för såväl odling som ängsslåtter. "Gölamossen" är idag igenväxta och tidigare ängslador rivna. Ett bevarat madhus, ängslada, intill mossen mellan Mundekulla och Hamburg vittnar om det så viktiga ängshöet som slogs och bärgades under sommaren för att därefter förvaras i madhuset fram till vintern.

¹ "Kulla" är också en gammal benämning på helig plats eller kultplats.

Intill en norrgående väg, alldeles öster om byn, finns en stengrund bevarad efter det enda kända torp som funnits på byns ägor.² Strax norr om bybebyggelsen finns en naturlig vattenkälla. Strax söder om byn rinner en å. Strax intill där vägen mot Skallebo korsar ån finns en gammal kvarnplats med synliga lämningar. Några kvarvarande grundstenar och en skvaltkvarnsränna kallmurad av gråsten, vittnar om hur vattendraget historiskt nyttjats för byns behov.³ Om resterna efter torpet och kvarnen är äldre än 1850 räknas de sedan januari 2014 som fornlämningar.



Kärnområde Mundekulla.

Kärnområde Mundekulla by

Kärnområdet formas kring bebyggelsen och de närmaste inägorna i byn. Inägorna är framförallt belägna norr och nordost om den gamla bytomten, och har i stort samma form och utbredning som vid 1800-talets början. På den småbrutna, kuperade åker- och ängsmarken finns mindre lövskogensklaver, odlingsrösen, stenmurar, trögärdesgårdar och hamlade träd.

² Torpet kallades "Stockholm" och stugan revs i början av 1900-talet.

³ Enligt kartan från 1820 har det även ha funnits flera små skvaltkvarnar i byns norra ände.

Byn har karaktären av en klungby och är belägen på en höjd i landskapet. Tre av byns fyra gårdar ligger ännu kvar på den gamla bytomten på höjden, medan den fjärde i samband med storskiftet⁴ på 1820-talet flyttades ut till en plats ca 200 m österut längs byvägen mot Harebo (Mundekulla 2:7). På den gamla tomtplatsen ligger ännu några grundstenar kvar liksom en gammal stenkällare. Gårdarnas mangårdsbyggnader är uppförda omkring 1800-talets mitt och senare hälft, medan ekonomibyggnaderna överlag är uppförda något senare. Bostadshusen har en tidstypisk utformning och bevarad karaktär med många ursprungliga byggnadsdelar. Den norra gårdens mangårdsbyggnad utmärker sig genom sin oljefärgsmålade, ljusa fasad (Mundekulla 2:6).⁵ Samtliga ekonomibyggnader är dock rivna.

På den östra gården i byn bedrivs sedan några år en retreat- och konferensgård (Mundekulla 2:7).⁶ Ekonomibyggnaderna har byggts om och nya byggnaderna har uppförts. Gården har ännu en tydlig gårdskaraktär bevarad.

Ingemar Mundebo

Ingemar Mundebo (före 1952 Johansson) föddes 1930 på den norra gården i Mundekulla (Mundekulla 2:6). Ingemar Mundebo var enda barnet och det var en självklarhet att han en dag skulle ta över gården. Även om han själv tidigt ville något annat. I en artikel i HD i samband med 75-årsdagen berättar han: "En småländsk bondpojke som ville studera hade det inte lätt på den tiden. Det var sex mil till närmaste läroverk och inackordering var kostsamt. Dessutom fanns det ingen studietradition i familjen." Efter fyra års slit på de steniga tegarna blev det slutligen folkhögsskola i Nässjö 1948-1950. Därpå följde värnplikt och sedan akademiska studier som resulterade i en socionomexamen 1954 och en fil lic i statsvetenskap 1964 vid Stockholms universitet, där han också var anställd 1964–1978, från 1976 som byråchef.

Intresset för samhällsfrågor växte sig med tiden allt större och den akademiska världen kom att bytas mot ett politiskt engagemang i Folkpartiet. År 1965, endast 34 år gammal, blev han en av dåtidens yngsta riksdagsledamöter. Tolv år senare fick han än större möjligheter att påverka politiken. Som budgetminister och sedermera även ekonomiminister.

Efter den borgerliga valsegern 1976 var han budgetminister och sedermera ekonomiminister fram till 1980. Han var därefter landshövding i Uppsala län 1980–1986 och generaldirektör för Riksrevisionsverket 1986–1993. Han blev 2008 filosofie doktor vid Stockholms universitet med avhandlingen "Hur styrs staten? Resultat av resultatstyrning". Ingemar Mundebo är sedan 1986 ledamot av Ingenjörsvetenskapsakademien. Han är idag bosatt på Lidingö.

⁴ Vid tiden för skiftet bestod Södregården av ¼ mantal uppdelat på två gårdar och Norregården av ¼ mantal uppdelat på två gårdar, alla belägna på den gamla bytomten.

⁵ Ingemar Mundebo, Sveriges finansminister på 1980-talet, växte upp på gården och tog namnet Mundebo (född Johansson) efter sin hemby.

⁶ Retreat- och konferensverksamheten startades 1998 då Berndt Elmberg (uppvuxen i grannbyn Skallebo) köpte en av gårdarna som stått tom under tolv år. Tillsammans med sonen Peter och hans hustru Anne Solveig har de utvecklat verksamheten. Tusentals människor besöker årligen gården för att delta i events och festivaler.

Betydelsefulla karaktärsdrag, områden och objekt

- Traditionellt utformad bebyggelse. Mangårdsbyggnader från perioden ca 1820-1880-talet med typisk utformning, bevarad karaktär och ursprungliga byggnadsdelar. Äldre ekonomibyggnader och stenkällare. Spjälstaket vid bostadshusen.
- Äldre, grusbelagda byvägar och deras sträckningar inom huvudområdet.
- Den öppna ängs-, hag- och åkermarken centralt i byn med stenmurar, röjningsrösen, trädgårdsgårdar och hamlade träd samt en bevarad ängslada/madhus.
- Kvarnlämningen i bäcken söder om byn.

Befintligt skydd

- Fornlämningar skyddas av Kulturmiljölagen (KML 2 kap). En ny lag trädde i kraft 1 januari 2014, vilken bl.a. innebär att *lämningar efter människors verksamhet under forna tider, som har tillkommit genom äldre tiders bruk och som är varaktigt övergivna*, samt *tillkommit innan år 1850*, är skyddade. Detta medför att till exempel alla torp-/kvarnlämningar uppförda innan 1850 numera är skyddade. Fornlämningsregistret är under bearbetning. De på kartan med blå stjärnor markerade fornlämningarna utgår från bedömningar gjorda utifrån den tidigare Kulturminneslagen, fornminnesregistret, fornsök. Fornlämningar får inte rubbas, tas bort, täckas över eller på annat sätt ändras eller skadas utan tillstånd från länsstyrelsen. Det gäller även det s.k. fornlämningsområde som omger varje fornlämning, Riksantikvarieämbetet eller länsstyrelsen beslutar om vad som är fornlämning och fornlämningsområde.
- Mundekulla utgör en utpekad miljö i det politiskt antagna Emmaboda kommuns kulturminnesprogram 1984. Utpekade byggnader i dessa bebyggelseområden ska betraktas som särskilt värdefulla ur kulturhistorisk synpunkt och omfattas därmed av förvanskingsförbud enligt Plan- och Bygglagen. (PBL 8 kap 13 §).
- Alla byggnader omfattas av varsamhetskravet i Plan- och Bygglagen. Detta innebär att ändring av en byggnad alltid ska utföras varsamt, så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och tar tillvara byggnadens tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden. (PBL 8 kap 17 §). Varsamhetskravet gäller både exteriört och interiört.
- Särskilt värdefulla byggnader och områden får inte förvanskas (PBL 8 kap 13 §). Även underhållet av en byggnad ska anpassas till dessa värden och till omgivningens karaktär (PBL 8 kap 14 §).
- Värdefulla småmiljöer i jordbrukslandskapet, som till exempel åkerholmar, odlingsrösen, stenmurar och alléer, omfattas av biotopskydd enligt miljöbalken. Det innebär att de inte får tas bort eller skadas. (MB, 7 kap)

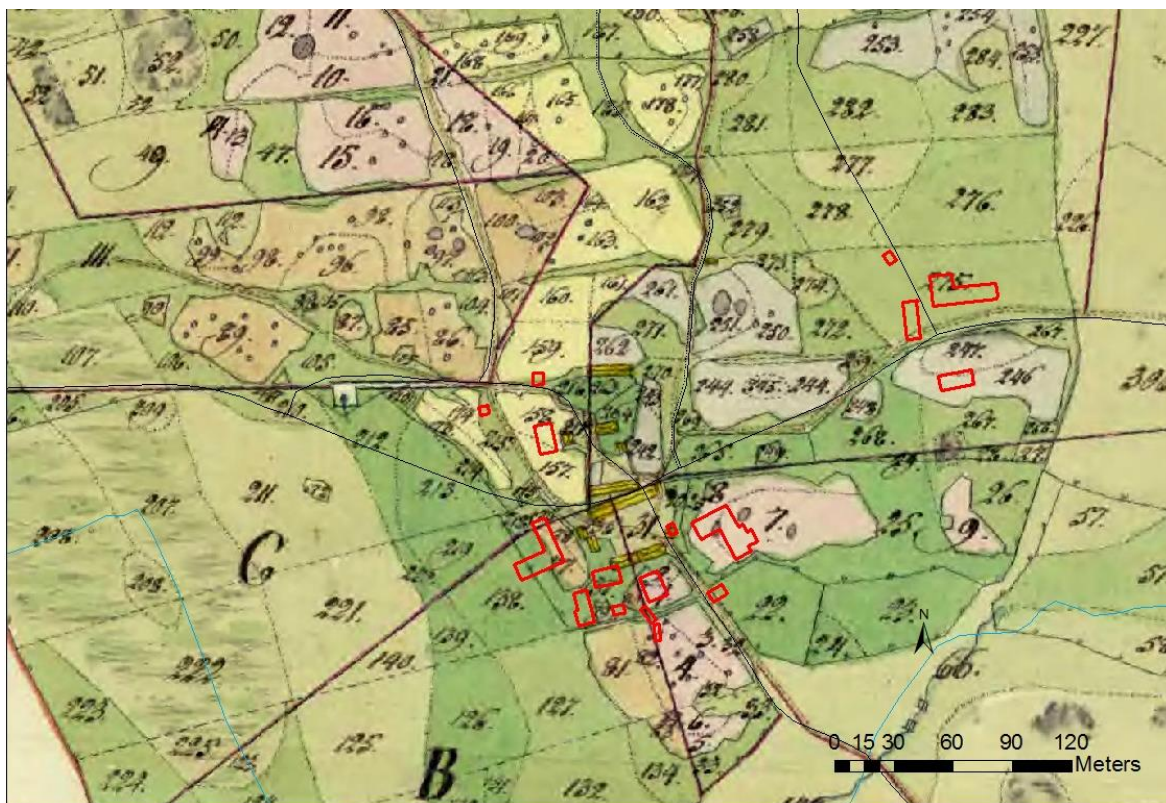
Rekommendationer och förslag till skydd

- Kärnområdena är känsliga för förändringar och bör betraktas som kulturhistoriskt särskilt värdefullt bebyggelseområden enligt Plan- och bygglagen (PBL 8 kap 13 §). Fastighetsägare bör informeras om detta och vad det innebär. Områdena och deras byggnader får förändras, men inte rivas eller förvanskas. Husen ska underhållas så att de särskilda värdena och byggnadernas ursprungliga karaktär bevaras. Fasad- och takmaterial, utförande och kulörer samt äldre detaljer som dörrar och fönster bör bevaras, såtillvida det inte handlar om rena skyddsåtgärder, ex. täckning av överloppsbyggnader med plåttak.
- Inom kärnområdena bör nybyggnader och tillbyggnader anpassas till områdenas kulturmiljö vad gäller placering, skala, material och färgsättning. Mer omfattande förändringar inom kärnområdet bör föregås av en antikvarisk förundersökning. Vid lovgivning och planläggning bör särskild antikvarisk hänsyn tas i dessa områden, vilket kan motivera att särskilda antikvariska kunskapsunderlag upprättas.
- Det är önskvärt att planbestämmelser, d.v.s. detaljplan eller områdesbestämmelser, upprättas för alla kärnområden. I områdesbestämmelserna bör en generell lovplikt införas för rivning, för åtgärder som avsevärt påverkar befintliga byggnaderna yttre utseende samt för åtgärder avseende ekonomibyggnader. Bebyggelsens kulturhistoriska värden bör i områdesbestämmelserna skyddas genom varsamhetsbestämmelser eller skyddsbestämmelser.
- Huvudområdets öppna odlingslandskap har kulturhistoriskt bevarandeintresse. Åkerbruk, betesdrift samt skötsel av landskapselement i området bör främjas, i synnerhet i områden nära den kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsen, fornlämningar och andra kulturhistoriskt värdefulla landskapselement som stenmurar och rösen.
- Gamla vägar inom huvudområdet bör värnas vad gäller sträckning, bredd och detaljer som hör vägmiljön till. Grusvägar bör ej asfalteras eller ytterligare dras om.
- En dokumentation av byns bebyggelse är önskvärd.

Referenser

Elgqvist, Erik, 1938, *Långasjö – försök till en sockenbeskrivning*. Långasjö hembygdsförening.
Ingemar Mundebo fyller 75 år. Artikel i HD, 15/10 2005.
Kulturminnesvårdsprogram för Emmaboda kommun, 1984.
Nu medlar ex-minister i boföreningen, Artikel i Sydsvenskan 15/10 2010.
Vejde, P G, 1952, *Gård och by i Långasjö socken*. Långasjö hembygdscirkel.

Lantmäteriets historiska kartor
Riksantikvarieämbetets Fornsök
Kalmar läns museums topografiska arkiv.



Utsnitt från 1822 års storskifteskarta över Mundekulla by. Dagens vägar är inritade som svarta streck och dagens byggnader markeras med röda linjer.



Vägen från Skallebo. På höjden ses mangårdsbyggnaden och ekonomibyggnaderna till Mundekulla 1:2. På vänster sida av vägen ligger det som på storskifteskartan benämndes "Söderårkern" omkantad av en stenmur och till höger ängsmark.



Vägen från Bredalycke mot Mundekulla rätades ut på 1950-talet.



Den gamla vägsträckningen förbi Mundekulla 2:6 ner mot de två södra gårdarna.



Stenkällaren och hamlade träd vid den gamla tomtplassen för Mundekulla 2:7.



Mundekulla 1:2, mangårdsbyggnaden.



Mangårdsbyggnaderna omgärdas av spjälstaket.



Mundekulla1:3, bostadshusen och ladugården.



Mundekulla1:2, mangårdsbyggnaden. Detta bostadshus ligger högst i byn och är det enda som är oljefärgsmålrat.



Den öppna odlingsmarken mitt i byn, på storskifteskartan benämnt som "Brunnsåkern" och "Kyrkåkern". På höjden ses en hölada som flyttats till platsen och inretts.



Mundekulla 2:7 ligger omkring 200 m öster om den gamla bytomten. Gården flyttades till denna plats efter storskiftet på 1820-talet. Här bedrivs idag en retreat- och konferens anläggning.



Mundekulla 2:7, mangårdsbyggnaden och ekonomibyggnaderna som byggts om för ny verksamhet.



Vägen från Mundekulla 2:7 mot de norra utägorna där torpet "Stockholm" legat.



Kvarnlämning i ån söder om byn.

